

Helyi demokrácia és helyi tömegkommunikáció

(David Van Reybrouck ötletének továbbgondolása)

Áttekintésünkben szakaszokra bontjuk a helyi tömegkommunikáció rendszerváltás utáni hazai történetét, összefoglaljuk a folyamatosan egymásra épülő válságjeleket, és javaslatot teszünk arra, miként lehetne ma orvosolni e válságot rendszerszinten egy régi-új demokratikus technikával.

David Van Reybrouck általánosságban a demokrácia leépülése miatt aggódik, és a választói érdektelenség problémáját vizsgálja. Mi is ezt tesszük: arra keressük a választ, hogy miként lehetne újra olyanná tenni a demokráciát, amelyben érdemes részt venni. Viszont, Reybrouckkal ellentétben, mi nem a központi államigazgatás megreformálásában, hanem a helyi demokráciában látjuk a megoldást; azaz nem felülről várjuk azt, hanem alul keressük a változás lehetőségeit. Számos ponton hozzákezdhetünk a helyi demokráciák vizsgálatához; mi itt a helyi tömegkommunikáció és nyilvánosságot vizsgálva látunk neki, hogy aztán a magyar nyilvánosság, a magyar demokrácia javíthatóságával foglalkozunk.

Először röviden és pontokba szedve magával a helyi nyilvánosság rendszerváltás utáni történetének szakaszolását végezzük el. A szakaszok időrendi határait pontosan megadni nem tudjuk, egyrészt azért, mert nagy különbségek vannak a települések közt; másrészt mert igen drága kutatást igényelne, mely nem éri meg a befektetett pénzt, különösképp akkor, ha szakaszolásunkat jelentősebb kritika nem éri. Voltaképp mindegy is, hogy a települések milyen arányban s pontosan mikor léptek az egyik szakaszból a másikba, sőt az sem lényeges, ha valaki másként szakaszolna, amennyiben valamilyen demokratikus problémát érzékel a mai helyi nyilvánosságban. Ilyenformán kezdhethetnénk rögtön a megoldási javaslattal is, azonban mégiscsak fontos a diagnózis, mielőtt rátérnénk a terápiára.

A helyi média jellemzői Magyarországon (1989–2018)

1. A rendszerváltás utáni évek. A piac és a liberalizmus jegyében Budapest kerületeit ellepték a reklámújságok. Néhány szerkesztőség rájött, ha közéleti témákat is betesz ezekbe az újságokba, a reklámanyag nem közvetlenül

- vándorol a levélládából a szemetesbe, egy bizonyos ideig forgatni fogja a fogyasztó.
2. Erre felfigyelt a helyi politikai elit. Vagy aggodalmát fejezte ki, vagy a lehetőséget látta benne. Különbéféle gazdasági megállapodásokon keresztül és a reklámanyagokat fölhasználva kezdett befolyást gyakorolni.
 3. Egy másik útvonal, hogy az önkormányzat lapot adott ki, ezt megkereste egy vállalkozó, aki fizetett a reklámfelületért, melyet aztán értékesített. Mindkét útvonal professzionális újságírók hiányát generálta. Országos szinten eközben zajlott a médiaháború, az egyetemek pedig elkezdtek tömegével kibocsátani a kommunikációs szakon végzett hallgatókat. A helyi médiumok színvonala erősödni kezdett.
 4. Az országos terjesztésű és a vidéki nagy lapok zömmel külföldi tulajdonosok kezébe kerültek. Jellemző különbség ez Nyugat-Európához képest, mert ott a nemzeti burzsoáziából kerülnek ki a laptulajdonosok, de van egy még fontosabb különbség: Nyugaton több tulajdonos volt a piacon, Magyarországon kevés (Mast, C. 1998). Hasonlítottunk ebben a volt NDK-hoz, ahol szintén kevés a tulajdonos, és Nyugatról bejövő vállalkozók vásárolták fel a lappiacot. A demokrácia egyik válságjele ebben az időszakban épp ez volt: a túlságosan koncentrált médiapiac, melyet az akkori kormányok nem tudtak szabályozni. Ám ennek a külföldi jelenlétnek mégis megvolt a hozadéka: komoly tőke kezdte figyelni és kiszorgálni a helyi igényeket, ez pedig egy globális rendszer kiépülését vetítette előre (Zöldi L. 2001).
 5. A helyi médiumoknak volt egy hálózatba tömörülési kísérlete, mely az internet megjelenése után jutott a csúcsra. Ekkorra viszont az önkormányzatok tulajdonában lévő televíziók, rádiók és a lapkiadás már a különféle hatalmi harcok lenyomata. E médiumok szerkesztői gyakran a jegyzők, nagyobb településeken a polgármester esetleg külön kommunikációs szakembert alkalmazott, aki mindig kísérte őt, és a helyi lapot is szerkesztette.
 6. A propagandisztikus helyi média korszaka fogja át a legnagyobb időintervallumot. Éles különbség van az országos sajtótermékek színvonala (ez akkor is minősíthető újságírásnak, ha már túlfűtött politikai motiváció hajtja) és a helyi médiatermékek közt, melyekben az interjúkat gyakran maga az interjúalany írta, már eleve ezt kérte tőle az „újságíró”, s még csak arra sem volt szükség, hogy lefizessék őt burkolt reklámanyagokkal.
 7. A politikai befolyásolás továbbberősödésével párhuzamosan megindul egy új szakmai fejlődés is, aminek következtében jobb minőségű, a kor szellemének megfelelően tabloidizáltabb helyi lapok jelentek meg, ahhoz jobban értő és dolgozni is hajlandó apparátussal. De már ők sem nevezhetők újságírónak a szó klasszikus értelmében, inkább profi PR-osok. A politikai győzteseket

favorizáló propagandacikkeket felváltják a helyi eredményekről beszámoló cikkek. A helyi lapok azonban továbbra sem függetlenek, fel lehet őket használni revolver-újságírássra, írástudók, de nem újságírók készítik. Olyan problémaábrázolást, melyben a helyi közigazgatás felelőssége felvetődne, nem találunk bennük.

8. A Facebook már a 6. és 7. szakaszban megjelent, és miközben az országos lefedettségű médiumok kikerülnek a külföldi tulajdonosok kezéből, a globális sajtó iránti érdeklődés is hanyatlak, vagy üzleti harcok áldozatává válik, elsorvadnak a piacon az egyéni lapkezdemények éppúgy, mint a hálózati törekvések. Még a reklámozásra épülő helyi információkat adó nyomdai termékek is kihagyásokkal jelennek meg. Az önkormányzatok által ingyenessé tett lapok kiszorítják az összes fizetős helyi lapot, s elsorvadnak a közösségi rádiók, a helyi televíziók a lapokhoz hasonlóan vagy önkormányzati fenntartásúvá válnak, vagy megszűnnek. Viszont hódít a közösségi média. Ebben ugyanolyan politikai veszélyek rejlenek, mint a reklámújságokban elhelyezett közéleti hírekben (lásd 1. szakasz), ám ennek politikai befolyás alá helyezése más módon megy vagy fog végbemenni.

Számunkra legfontosabb most a 6. és a 7. szakasz, mert azzal szeretnénk foglalkozni, hogy a helyi médiumok miként szolgálhatnak megint jobban a helyi demokráciát. A felsoroltak alapján úgy véljük, egyértelmű, hogy ott is, ahol tisztán piaci formában indult a helyi sajtó, igazából sosem volt színvonalas, objektivitásra sem törekedett, illetve csak nagyon rövid ideig tehette ezt. Propagandisztikussá válásának magyarázata pedig az, hogy a helyi médium önként rohant bele biztonságosabb finanszírozási módba. Egy önkormányzati lap polgármesterrel való konfliktusa – ahogy egy esettanulmány mutatja – nem véletlen záródott úgy, hogy a lap vezetőjét lecserélték. E lap az elején még kisebb megszólalási lehetőséget adott azoknak a helyi lakosoknak, akik ellenvéleményüket fejezték ki a település iparvárossá fejlesztő tervekkel szemben, a későbbiekben, a szerkesztő lecserélése után azonban már revolver-újságírássba ment át (Zsolt P. 2009).

A propagandisztikussá válásról azt mondhatjuk, hogy az egy természetes evolúciós folyamat. Abban a szabályozási környezetben és abban a piacban, melyben a lapok ingyenessé váltak, törvényszerűen el kellett jutni a mai állapotokig. Függetlenül attól, hogy a polgármester civil, független vagy milyen pártnak a képviselője, amennyiben újra akarja választatni magát, oda kellett figyelnie a helyi tömegkommunikációra, s a helyi közösség megválasztott vezetője rendelkezett a legtöbb eszközzel, hogy maga alá gyűrje a helyi nyilvánosságot.

Egy 2000-es kutatásban, melyet Budapest Erzsébetvárosában e szöveg szerzője vezetett, feltették azt a kérdést, hogy ki mire emlékezett a helyi lapból, amit a közelmúltban olvasott, ha olvasott. A legtöbb lakos fel tudott idézni egy cikket, annak témáját, s élményszerűen számolt be róla. Már azon meglepődünk, hogy

ilyen sokan fogyasztják a helyi lakosok közül a helyi médiumot. Különösképp a felnőtt és idősebb korosztály. Ugyanezt a kérdést 2018-ban is feltettük.

A hazai nyilvánosság helyi színvonala alapvetően meghatározta a demokrácia iránti érdeklődést, ezért is fontos utánajárnunk, hogy miként is állunk e téren ma, és ehhez empirikus adatokat kell segítségül hívnunk.

A helyi nyilvánosságért nincs jelentős aggodás

Tehát 2018-ban egy országos kutatásban is feltettük azt a kérdést, hogy fel tud-e idézni valamit a helyi lapból az elmúlt egy évből (Zsolt P. 2018c). A megkérdezettek azonban nem pusztán a „lakosok” voltak, mint 2000-ben, mert a mintába olyanok kerülhettek bele, akik foglalkoztak a helyi közigazgatással, s annak működéséről rendelkeztek valamennyi ismerettel. Főként tehát civil szervezetek vezetőit, helyi notabilitásokat és önkormányzati alkalmazottakat, például jegyzőket, képviselőket kerestünk meg. Kutatásunk drámai eredménnyel végződött: a megkérdezettek nem tudtak konkrétumokat felidézni. S nem kis százalékban nem tudtak, hanem gyakorlatilag senki sem tudott. Olyanokat mondtak, hogy díjakat adtak át, meg hogy ünnepekről volt beszámoló a lapban, hogy minden szám tele van a sikerek felsorolásával, „díjesőkkel”. Minket, kutatókat azonban nem az ilyen konkrétumok érdekeltek, és nem is ilyenekre számítottunk. Hanem olyanokra, mint amilyeneket 2000-ben kaptunk: konfliktusos ügyekről, vitákról, érvekről, érdekességekről szóló cikkek fölledését. Ám ha megnézzük a lapok tartalmát, akkor az eredményben nincs semmi meglepő: azért nem tudnak felidézni helyi konfliktusokról szóló cikkeket az olvasók, mert az ilyen cikkek eltűntek a lapokból.

Tehát az ország különböző helyein végzett, 158 olyan embert érintő vizsgálatban, melyben a megkeresetteknek saját bevallásuk szerint is alapos rálátásuk van a helyi demokráciára, nem tudtak felidézni a helyi sajtóból érdemben semmit.

A propagandisztikus helyi média helyi demokráciára tett hatása

A fentiekből az látszik, hogy egyfajta elbutulás a következménye a propagandisztikus médiának. Teljes mértékben pénzkidobás, ha úgy sem tudnak belőle felidézni semmit azon kevesek se, akik saját bevallásuk szerint azért átlapozzák ezeket az ingyenes termékeket. Amiképp annak idején a pusztán reklámújságok nem jutottak el a célközönséghez, most ezek a szép újságok sem töltik be újságfunkciójukat. Nem a közjó, hanem közrossz termelése folyik ez esetben (Tóth I. J. 2015), mert egy fogolydilemma helyzetben, mely szerint, ha nem én használom propaganda célra az újságot, akkor majd a másik fogja, kényszerű „dezertálás” történik etikai együttműködés helyett.

Említettük, hogy a helyi médiumok propagandisztikussá válásának is két szakaszát lehet megkülönböztetni. Hogy a direkt településvezetői propagandacélokat szolgálóbból miért alakultak át a helyi lapok (vagy azok egy jelentős része legalábbis) eseményfelsorolós településpropagandává, arra pontos választ nem tudunk adni. Annyi látható, hogy a helyi lapok fogyasztása már az első propaganda időszakban visszaesett. Köze lehet ehhez az internetes térhódításnak is. Sajátos magyar politikai fejlődés eredményeként a testületek mostanság sokkal homogénebbek, mint a korábbi évtizedekben, így a viták a testületben nemcsak kimerültek, de csökkentek is. A konfliktusokat előidéző vagy jelző lakossági panaszok, vágyak, kívánságok nem jelennek meg helyi médiumokban. A problémák elrejtése természetesen nem magától értetődő. Van olyan nyugat-európai város, ahol minden hivatali levelezés felkerül az internetre, még a szomszédok egymást bepanaszoló levelei is.

Meglehet, hogy a személyi kultuszhoz hasonló propagandaanyagokhoz képest hatékonyabbnak tartják talán a sikeres események felsorolását. De olyan, helyi médiumokban főleg rovatokkal is próbálják megtölteni a felületet, mint gyógyászati kérdések, celebek bemutatása, gyereknevelés stb. Ezekről szóló cikkeket az interneten vagy az országos médiumokban bőségesebben és jobb minőségben találhat az olvasó. Ezért is múlhatott ki a globális sajtó.

Ami, sajnos, nincs a helyi médiumokban – tisztelet a kivételnek –, az a határozathozatalok értelmezése. Tehát nemcsak a kritikus hangok, például egy ellenzéki képviselő felszólalása nem kerül be ezekbe a lapokba, de az olyan anyagok sem, amelyek a jogszabályok, stratégiák, határozatok értelmezésében segítené az olvasókat, azaz hiányzik a képviselői munka lefordítása. Lehet, hogy ezt feladatként, célként megfogalmazza magának a helyi lap szerkesztője (például itt), ám mégsem végzi/végezti el az újságírói munkát. Maximum ömlesztve beszerkesztik a határozatokat, melyek a neten amúgy is elérhetők. (Jobb helyeken legalább ennyiben eleget tesznek a törvénynek.) Nem azt állítjuk, hogy néhány közérdekű információ (például: a szelektív hulladék gyűjtésének időpontja, mire mennyit kell fizetni, be kell-e jelenteni a saját kúthasználatot) nem kerül be a helyi lapokba. De hogy az adott település milyen küzdelmet folytat, hogy a hulladékszállítás zavartalan maradjon; hogy a kúthasználati vita miről szól, mik az érvek; hogy a helyi határozatok célja mi, miért születtek – ezekről és ehhez hasonlókról a polgár semmilyen tájékoztatást nem kap az ország számos helyi médiájában.

Az önkormányzatok nem kívánnak konfrontálódni a nagypolitikával sem. Ha vannak is nehézségeik, azokat diplomatikusan, a nyilvánosságot kizárva igyekeznek megoldani, épp a lakosok érdekében. Nincs független újságírói etikai alapállás, melynek megfelelően az újságíró az olvasót felnőttként kezelné, az információhoz való jogát elismerné, rá kívánna világítani a különféle érdekekre és a problémák okaira. Mindent a helyi politika szándéka ural, a győztes érdekei – ez

jellemzi a helyi nyilvánosságot már az első pillanattól fogva, és ennek az útnak a végére értünk a nyomtatott önkormányzati sajtótermékek esetében.

Reybrouck hívja fel a figyelmet a demokrácia érdektelenné válására, s lám mi is hozzá tudunk tenni ehhez új szempontokat. A helyi nyilvánosság leépülését pedig, sajnálatos módon, kiegészítik a közösségi médiumok. Ezekről az ellenkezőjét vártuk: új és demokratikus agorát, mostanra azonban jóval több velük kapcsolatban a negatív, mint a pozitív tapasztalat. Reybrouck még nem is foglalkozik ezekkel.

A következő kérdés az, hogy ez a nyilvánosság, melyből nem felejtendő ki a közösségi média, mit eredményez a demokrácia működése szempontjából? E kérdést gyorsan meg is válaszolhatjuk: az informáltság hiányát. S ezen a helyzeten azért nem segít a közösségi média, mert az a szerkesztői felelősségvállalás hiánya okán mindig is megbízhatatlan volt. A revolver-újságírás átterelődik ezért a közösségi médiába, ami alatt azt értjük, hogy szükségképp lesznek, vannak fizetett vagy más módon honorált emberek, akik a hatalom oldalán tevékenykednek, mások meggyőződésből a helyi hatalomnak akarnak keresztbe tenni, de lehet, mindkét tábor fake news gyártással operál. (Mert először ez tűnik hatásosnak, aztán persze egyik fél sem ér el vele semmit, hiszen hiteltelenné válik. A közösségi médiumok sokkal kitettebbek e fogolydilemmának.)

2018-as kutatásunkban egy olyan települést találtunk, ahol a probléma nem az volt, mint a többi helyen, hogy nincsenek polgárok, hanem épp, hogy a kritikus polgárok túl sokan voltak. Itt a településvezetés úgy zajlott, hogy a polgármester valamelyik önkormányzati alkalmazottjával figyeltette a közösségi média felületeit, s az ott hangoskodókhoz igazodva hozták meg a döntéseket. Ha informátoraink állítása igaz, nyilván nem helyeselhetjük ezt sem, mert pár hangoskodó se nem választott képviselő, se nem többség, de még csak igaza se feltétlen van.

A közösségi média mindkét használati módjából ugyanaz következik: valami baj van a helyi nyilvánossággal. Ez a probléma az információtermelés és befogadás egyszerű modelljével értelmezhető. A befogadó hírigénye meghatározza az információtermelést, az információtermelés pedig hatással van arra, hogy megjelenik-e hírigény. Nyilván értelmes ember nem fog egy idő után eredményfelsorolásokat olvasgatni. Megnézi, ha épp a gyereke tanulmányi versenyen elért eredménye került be a lapba, és ezt megmutatja a szomszédnak, de ennél több energiát nem fog belefektetni az olvasásba.

Sajnos olybá tűnik, hogy a politikusokat ez a fajta hírfogyasztás nem zavarja, tehát nem is lehet tőlük várni, hogy változtatni akarjanak a helyi médiumokon. A befogadó hírigénye, ha magas, első körben épp elveti az igényeinek nem megfelelő médiaterméket, de csak akkor teremt új médiumot, ha a piacon egyáltalán megszülethet ilyen médiatermék. Valószínű azonban, hogy ma Kossuth

Lajos sem – aki nem volt újságíró! – érné el, hogy helyi szinten olvassák a helyi dolgokról szóló beszámolóit. Ma professzionális szerkesztőkre, újságírókra van ahhoz szükség, hogy az olvasó hajlamos legyen odafigyelni. Hosszú morális dörgedelmekek helyett tárgyyszerű, tényeket és véleményeket elválasztó, információkat gyorsan átadó, a lényegyet kiemelő, az alternatívákat megmutató, a konfliktust ábrázoló, jól tördelt és vizuálisan megtámogatott szövegek azok, amelyekre igény volna.

Az „istenadta nép”

A helyi polgárság megteremtésével, annak okosításával azonban nem a helyi médiumoknak, hanem az oktatásnak, iskolának kell foglalkoznia. A helyi médiumok feladata, hogy megtalálják azt a hangot, amelyikkel el lehet jutni az emberekhez. S látható, hogy ez a hang semmiképp sem a propaganda hangja. Az informálódás-informáltság hiánya pedig szétveri a helyi demokráciát, az emberek nem fogják tudni, mire érdemes szavazni. De azt sem tudják majd, hogy az ötévenkénti választásokon kívül milyen egyéb lehetőségeket biztosít nekik az Alaptörvény jogaik gyakorlásához. Nem fognak élni, illetve rosszul élnék a közmeghallgatás lehetőségével, nem tudják, mert nem is érdemes tudniuk, hogy ki a helyi képviselőjük, hogy mit is képvisel tulajdonképp. Semmit nem tudnak a település stratégiájáról (2018-as kutatásunkban ez jelent meg a legnagyobb hiányosságként), mert nincs közük, vagy nem érzik, hogy bármi közük lenne hozzá, illetve hogy befolyásolni tudnák, vagy csak kíváncsiak volnának a véleményükre. A helyi tömegkommunikáció működés módja sorban szakítja el azokat a szálakat, amelyek a közvetlen demokrácia működtetéséhez nélkülözhetetlenek; ennek végpontja az, hogy kiskirályok által függő helyzetben tartottak láncolata szavaz valakire, a többség pedig nem szavaz senkire, mert „úgyis mindegyik egyforma”.

Létezik még a „kijáró ember” kulturális támogatása, azaz bőven elegendő egy település potenciális vezetőjéről, vezetőiről azt az információt megszerezni, hogy jó kapcsolati tőkével bírnak, jó kijáró emberek, s ez elegendő a megválasztásukhoz. Morális züllés következik ebből, mert a kijárás nepotizmushoz és korrupcióhoz vezet, nem pedig professzionálisan működő intézményrendszerekhez. Mindezt csak árnyalja, hogy a helyi demokráciákba is beleszól az országos nagypolitika. Önmagában azonban, ha zárt rendszer volna egy helyi közösség, az információ hiánya, a rosszul működő tömegkommunikáció, illetve a manipulálttá váló közösségi média kontraszelektív vezetői kiválasztások tömegét termelné ki. (Ha valamiképp egy számítógépes szimulációval ezt le tudnánk futtatni, valószínűleg ezt kapnánk.)

A kérdés nem csak nálunk Magyarországon vetődik fel. Mit kellene tenni a helyi demokrácia minőségének javítása érdekében? Liberális demokráciákban jó szándékú politikusok az állampolgárok bevonásának lehetőségeiről, módjairól ötletelnek. Van, ahol például kiválasztottak egy kvázi közvélemény-kutatásra

mindig kapható közösséget, amelyet mindig megkérdéznek a képviselők. Másutt ügyes eljárásrendekben lakosokat hívnak be egy-egy probléma megtárgyalására. Van olyan norvég város, ahol már 50 aláírás elég ahhoz, hogy a testület tárgyaljon egy panaszt, több aláírás esetén döntést is kell hozni. Számos innovációt láthatunk a skandináv országokban. Ezek a próbálkozások egyformán az állampolgárok azon érzetét igyekeznek táplálni, hogy van beleszólásuk, fontos a véleményük, no meg növelni tájékozottságukat (Jenei Á. 2012). A deliberatív eljárások is először mindig a tájékozódás, az adott témakör jobb megismertetésével kezdődnek (Fishkin, J. S. – Luskin, R. C. 2005).

Megoldáskeresés Reybrouck nyomán

Elemzésünk második részében nem a deliberatív technikák részletesebb ismertetését végezzük el, hanem Reybrouck ötletével szeretnénk foglalkozni, mely szerint a közéleti funkciók betöltőinek sorsolásos technikával történne a kiválasztása. Hogy miként jutott el szerzőnk erre, azt honlapunkon már bővebben ismertettük. Most azt fogjuk megfontolni, hogy az újságszerkesztői pozíciók betöltését meg lehetne-e oldani sorsolással.

A sorsolás rendkívül távol áll a mai demokráciafelfogásunktól. Modern világunkban tulajdonképpen csak az angolszász országokban s a volt brit gyarmatok némelyikén maradt meg az esküdszék felállításával. Ez a középkori intézmény viszont épp a középkor működésének demokratikus arcát mutatja, amiképp az ókori Görögországban is a sorsolás a közhivatal betöltésének tipikus megoldása volt. Azzal, hogy ma csupán a választás biztosítja a demokráciát, egy fontos elem veszett el, nevezetesen az esélyek egyenlősége, így pedig a társadalom igazságosságába vetett hit.

Az esküdtek kiválasztásában ma is szerepet játszik a véletlen, de az alkalmatlan emberek kiszűrésének szempontja is. A választásról általában úgy gondoljuk, hogy ennek előnye, hogy a rátermett, a feladatra alkalmas fogja megnyerni; hogy egy közösség saját jól felfogott érdekében a legalkalmasabbat fogja megválasztani vezetőjének, vagy a nép kollektív bölcsessége megtalálja a legmegfelelőbbet. Csakhogy ezek az elképzelések minden bizonnyal tévesek. Reybrouck ugyan nem megy el eddig, de nyugodtan érvelhetünk amellett, hogy a tömeg aligha tud bölcsőbb lenni, mint mondjuk a Magyar Tudományos Akadémia tagsága, s hogy egy elit közösség is csőcselékké válhat, amennyiben személyeskedések, régi sérelmek törnek a felszínre; sorolhatnánk a szociálpszichológiai érveket, miért van az, hogy a nép Barabásra gondol, de aztán mégis Jézust végezteti ki.

Reybrouck a velencei dózsék kiválasztása bonyolult folyamatának a leírásával próbálja igazolni, hogy a választás és a sorsolás kombinálásával el lehet érni, hogy mindkét módszernek az előnyei és ne a hátrányai rajzolódjanak ki. Az előny az, ha

rátermett és nem korrupt ember kerül hatalomra. A tehetség és az etikusság mellett azonban nagyon fontos a társadalmi igazságosság érzete is, az, hogy más is oda kerülhetett volna, nem csak a kapcsolati tőkét birtokló. Persze a kapcsolatok is fontosak, mert jelzik, hogy valaki szociális lény is, de fontos az is, hogy kiszűrjük a pusztán érdekkapcsolatokat, s ezt megteszi a sorsolással a rendszerbe kerülő fluktuáció. A fluktuáció befagyhat az érdekhálózatokon belül, de nem fagy be akkor, ha a véletlen szerepe valamilyen százalékban megmarad, és ezt biztosítja a sorsolás.

Ráadásul az esküdtek rendszere azért is jól működik az Egyesült Államokban, mert a felnőtt lakosság tagjainak jelentős százaléka egyszer esküdtté válik. A görög demokráciában a szereplési kötelezettség még nagyobb volt, szinte biztosra vehette egy felnőtt férfi, hogy az élete során közhivatalt fog betölteni, és így gondolkodhatott: „abban az esetben, ha ma én vagyok a hivatalnok, holnap meg te lehetsz, meggondolandó, hogy visszaéljek a hatalmammal, hiszen azt neked lehetőséged lesz megbosszulni”.

A pusztán választásra épülő politikai rendszerekben is tartanak a bosszútól, de mindig meg van az esélye annak is – szemben a sorsolással –, hogy tartósan szét lehet verni az ellenfelet. Ha egy helyi politikus tartós hatalom megszerzésére játszik, megvannak erre az esélyei, és ezek épp attól nőnek, ha ellenfeleit lejárhatja. Például a helyi média segítségével. Ha egy ilyen stratégiából győztesen kerül ki valaki, már vége az egyensúlynak. Ennek a demokráciákban előbb-utóbb meg kell történnie, mert mindig lesz valaki, aki erre a lapra tesz, és aztán előbb-utóbb olyan is lesz, aki nyer vele.

Játékelméleti szempontból a kísértés a másik legyőzésére olyan nagy, hogy ennek egyik politikai fél sem tud ellenállni, s mikor valamelyik hatalomra kerül – pláne, ha az alkotmány újrainítási lehetősége is az ölébe pottyán –, ezt meg is fogja tenni. A félelem is nagy, hogy ha nem ő teszi ezt meg, megteszi a másik. A váltógazdaságban a másikkal való korrektségre, lovagiasságra az motivál egy-egy szereplőt, hogy majd a másik is lovagiasság lesz vele. Más szóval, itt is a bosszútól való félelem az, ami visszatart. Ezt a félelmet nem tudja tartósan fenntartani a választás, mert van esély a teljes győzelemre. A sorsolás viszont mindig ad esélyt a másik győzelmére attól függetlenül, hogy mennyire sikerült fölé kerekedni.

Reybrouck nem foglalkozik a demokráciák szükséges összeomlásával, nem ír arról, hogy ezek, amennyiben csak a választásra épülnének, valójában fogolydilemma helyzetek, a demokráciák kiüresedéséről viszont annál többet ír. Nem elméleti logikai modelleket gyárt, hanem empirikusan a jelent vizsgálja, s elég drámai képet rajzol arról, hogy miként is fogynak a pártok, miként vonulnak ki az emberek a választásokból. Önmagában a választásokat nem tartja rossznak, ebből a szempontból félre is vezető könyvének a címe: A választások ellen (Reybrouck, V. 2017); amiatt aggódik, hogy a választások érdektelenné válnak, az elit elszakad a

realitástól, nem vezeti le a társadalmi feszültségeket, nem old meg konfliktusokat, vagy éppenséggel bután és rosszul old meg.

Egy kritikusa, Andrew Anthony szerint Reybrouck azt nem veszi figyelembe, hogy a nemzetállamok más nagyságrendűek, mint a hajdani görög városállamok. A mi érvelésünk viszont épp a helyi demokráciákra vonatkozik, s teszünk egy kiegészítést, amely Anthony egy másik kritikus észrevételére is válasz. A mi javaslatunk nemcsak helyi szintre vonatkozik, de szakértő kiválasztására is biztat. A szakértelem ugyanis a mai világban elkerülhetetlen.

Megoldás helyi szinten – a helyi demokráciába beépíthető sorsolás

A sorsolás helyi demokráciába építése nem könnyű feladvány, ha a helyi médiáról van szó. Egy gazdasági bizottság esetében például szűrhetjük a helyi lakosokat aszerint, hogy kinek van közigazdász diplomája. Ebből kivethetjük azokat, akik saját magukról meggyőzően állítják, hogy egyáltalán nem értenek a témához, mert soha nem dolgoztak a szakmában, vagy bizonyos okokból a számtani műveletek meghaladják a szellemi képességeiket. Az így maradt egyedekből kisorsolásra kerül a bizottságba beültetendő, aki idejének feláldozása, üzleti és magánéletének „megcsonkítása” miatt anyagi kártérítést kap. A tevékenység elsősorban társadalmi szolgálat, nem pedig egy karrierút. Nyilván más a helyzet azzal, aki az önkormányzat bérszámfejtője, alkalmazottja, ám aki a stratégiai döntésekbe szól bele, az legyen független a hatalmi érdekektől. A véletlen bejuttathat korrupciós kockázatot jelentő embert is, de ha időről-időre új sorsolás van, nem gyökeresedik meg évtizedekre, s pláne nem olyan hatalmi struktúrában, ahol csak legitimáló funkciója van, s személyében egy álságos demokráciának válik a metaforájává. (Ugyanis a tartós helyi hatalmak kiépítik a korrupciós összefonódásokat, nem pedig meggátolják.)

Egy gazdasági bizottságba egy politikán kívül álló, civil hozzáértőt beválasztani, s ezt a véletlenre bízni csak egy bizonyos lélekszám fölött lehet. De valószínű minden más esetben is, hogy a helyi demokrácia irányítását akkora egységekre kell osztani, amelyek nem túl nagyok ahhoz, hogy semmi esélye ne legyen valakinek a tagságba való bekerülésre, és nem túl kicsik ahhoz, hogy ne lehessen kik közül választani.

A fiatalok már eleve úgy készülhetnek majd az életre, hogy lesz olyan terület, melyhez érteni fognak, akár több területen is szaktudásra tesznek szert, ez a szaktudásuk bekerül egy adatbázisba, s ahol élnek, azon a helyen nem is kis valószínűsége lesz annak, hogy valamikor a közösség szolgálatába kelljen állniuk. Ebből ki se vonhatják magukat, mert ez állampolgári kötelességük, akár az esküdteknek Amerikában a bíróságon való megjelenés. Ilyen esetekben nemcsak az igazságosságérzés jelenik meg a helyi demokráciában, de jobban oda is

figyelnek majd a helyi ügyekre. Ami ugyanis a miénk, rólunk szól, aminek részeseivé válunk, és amit befolyásolhatunk, az iránt az érdeklődésünk is nagyobb. A mai demokráciákkal épp az a baj, azért kerültek válságba, mert nem rólunk szól, nem vagyunk részesei, és nem vagyunk képesek a befolyásolására. Egyesek igen, de hogy mi ezek közé kerüljünk, annak roppant kicsi az esélye. Ráadásul ezek az „egyesek” nem tűnnek tisztességesnek, nem élvezik a társadalom megbecsülését, emiatt sokan nem is kívánnak a soraikba kerülni. Nemcsak a szőlő savanyú tehát a mai demokráciák egyszerű polgárainak, hanem távolságtartási attitűdjük morális igazolását is megtalálják maguknak. A demokráciától való távolságtartás pedig épp a demokrácia halálát hozza.

Közhivatalhoz jutni nem mindenki vágyálma, van, aki nagyon rosszul érzi magát benne, van, aki csak elviseli, van, aki feltalálja magát, és boldoggá teszi. Közhivatalt birtokolni azonban csak akkor lesz szolgálat, ha az nem zsákmányként jelenik meg a társadalmi struktúrában. Pusztán etikát tanítani jövődöbéli közhivatalnokoknak falra hányt borsó, hiszen a fiatalokban hivatástudatot kialakítani reménytelen vállalkozás, mert tisztában vannak azzal, hogy vajmi kevés az esélye, hogy az ő életükben nyugdíjas álláshoz jutnak. Erre vonatkozó empirikus kutatást végeztek az Egyesült Államokban (Csíkszentmihályi M. – Schneider B. 2016), de alighanem ez az egész mai civilizációkra érvényes. Ellenben ha egyszerű állampolgárként magának az állampolgárnak alakul ki a közügyek iránt etikai érzéke, azon belül egy specializáltabb területen már egy gyorstalpalóval is el lehet fogadtatni az etikai szempontokat. Ennek a feltétele nem más, mint hogy nagy legyen az esélye annak, hogy minden diplomás felnőtt nőnek és férfinak életés során valamilyen hivatalt kell rövid időre betöltenie. Ezzel szemben hiába készítünk etikai kódexeket köztisztviselők számára, ha úgy érzik, nem sokáig maradnak a pályán, és amíg ott lesznek, addig sem lehetnek autonómok; vagy újságírók számára, ha úgy érzik, a megfogalmazott értékeket úgy sem tudják követni a mindennapokban, mert a társadalmi struktúra, például a helyi médiában való szerepvállalás ezt úgy sem engedi.

Az olyan szaktudást igénylő pozíciókra, mint a szerkesztői, nehezebb az alkalmas emberek listáját elkészíteni. Ezért ez esetben akár szélesebb is lehetne a meritési kör, mint a helyi lakosság. A rendszer működhethet a már létező közbeszerzési eljárás keretében is, csak épp a győztes kiválasztása a szerkesztői feladatok ellátására alkalmasok közül sorsolással történne, és meghatározott ideig lehetne szerkesztő. A helyi médiának dolgozó újságírók egy, e feladatra alkalmasnak találtak listájáról volnának kiválaszthatók. Azt nem tudjuk, hogy miként lenne összeállítható ez a lista, de alighanem megoldható, miként az is, hogy az újságírókat és írásaikat ellenőrző szerkesztői bizottság társadalmi véletlenszerűség alapján álljon össze.

A sorsolósos technika pontosan ugyanazt követeli meg, mint az ókorban: értelmes, művelt polgárok kellenek hozzá. Akkor az általános műveltség tett

mindenkit alkalmassá arra, hogy a legtöbb hivatalt elláthassa (akkor se mindegyiket, pl. a katonaiakat nem), ma ezt az oktatás bővülése és a különféle speciális tudás megszerzhetősége teszi lehetővé.

Befejezésül

Ezeket az új (egyben ősrégi) demokratikus kiválasztási modelleket is azok az országok tudják majd megvalósítani, amelyekben kellő számban lesznek szakértelmiségiek, s az értelmiségi nem elitista, hanem populáris módon viszonyul a társadalomhoz. Elitistán itt azt értjük, hogy vannak, akik úgy gondolják, ők különbek mindenkinél, tehát maguknak vindikálhatják a jogot, hogy megmondják, ki milyen pozíciót tölthet be. Populárison pedig azt, hogy egy meghatározott körből mindezt rá lehet bízni a véletlenre.

Irodalom

Anthony, A. (2016): Against Elections: The Case for Democracy by David Van Reybrouck – Review. In The Guardian. Interneten:
<https://www.theguardian.com/books/2016/jul/18/against-elections-the-case-for-democracy-david-van-reybrouck-review>

Csikszentmihályi M. – Schneider B. (2016): Életre hangolva – A felnőtté válás útvesztői. Budapest: Libri Kiadó.

Fishkin, J. S. – Luskin, R. C. (2005): Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion. In Acta Politica, 40(3), 284–298.

Jenei Á. (2012): Kommunikáló önkormányzatok, külföldi gyakorlatok. In Magyar Közigazgatás, Új Folyam, 2012. március, 117–130.

Mast, C. (1999): Az újságírás ábécéje. Szeged: Greger–Delacroix Kiadó.

Reybrouck, V. D. (2017): A választások ellen. Budapest: Gondolat Kiadó.

Tóth I. J. (2015): A politika, mint a fogolydilemma meghaladása. In Politikatudományi Szemle, XXIV/4. 7–30.

Vermes Á. (2018): David Van Reybrouck – Egy nem szokványos demokrata. Interneten:
<http://meltanyosság.hu/content/files/David%20Van%20Reybrouck.pdf>

Zöldi L. (2001): Globális sajtó. In Médiakutató, Tél. Interneten:
https://mediakutato.hu/cikk/2001_04_tel/10_glokalis_sajto/

Zsolt P. – Derényi A. (2000): Erzsébetváros kulturális fogyasztásának vizsgálata. Kézirat.

Zsolt P. (2009): Lokális jelenségek, helyi közlés, In Lambert G. (szerk.): Gazdaság. Hogyan olvassuk? Hogyan írjunk róla? Hogyan értsük meg? Budapest, Akadémia Kiadó 290–301.

Zsolt P. (2018a): A bosszú a társadalmi hálózatokban I. In E-Government Tanulmányok XLII, 137–151. Interneten: <https://akk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/tanulmanykotet%20XLII.pdf>

Zsolt P. (2018b): A bosszú a társadalmi hálózatokban II. In E-Government Tanulmányok XLIII, 163-177.o. Interneten: <https://akk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/tanulmanykotet%20XLIII.pdf>

Zsolt P. (2018c): A társadalmi részvétel mérhetősége, NKE 2018. KÖFOP-2.1.2-VEKOP- 15-2016-0001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt

□ info@meltanyossag.hu

□ www.meltanyossag.hu

□ 0630-311-1701

□ 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.